

SCENSKA DJELATNOST U TOPUSKOM 1944.

Zlatko Prica

Centralna kazališna družina pri ZAVNOH-u bila je glavni i gotovo isključivi nosilac scenske aktivnosti na oslobođenom teritoriju Pokuplja, Korduna i Banije, a napose u Topuskom i zatim u Glini u toku 1944.

Ova kazališna formacija, koja je svojim scenskim realizacijama udarila neizbrisiv i nezaboravan pečat društveno-političkim i kulturnim događajima onih davnih mjeseci 1944, ima svoju osebnost iako možda ne i jedinstvenu povijest nastanka i rasta.

Ona je iz skromne lutalačke skupine glumaca-amatera i boraca prerasla u profesionalni ansambl velikih kazališta Splita i Zagreba poslije konačnog oslobođenja zemlje.

Moj prvi susret s osnivačkom grupom toga sastava upriličen je stjecajem okolnosti koncem 1943. god. u Pisarovini.

Iz tehnike OKKPH Žumberak—Pokuplje određen sam na rad u Pisarovinu kratko vrijeme prije ulaska u to mjesto — Glumačke družine XIII proleterske brigade R. K. koja je tada okupila dvadesetak boraca.

Prizor koji je pružao njihov dolazak u sivo, hladno zimsko predvečerje ostao mi je u dubokom sjećanju. U centru mjesta iznenada je iskrsla grupa šareno odjevenih boraca s puškama na ramenu. Poneki je u krpe i šalove umotao glavu. A na čelu im je bila ogromna talijanska crna mazga s teretom neznana sadržaja. Vodio ju je na olinjalom povocu bradati crnokosi mladić omotan crno-bijelim vunanim šalom, pa je ta

čudna skupina prozeblih i prokislih djevojaka i mladića više sličila na družinu krijumčara u operi »Karmen« nego na četu partizana.

Pošto se se smjestili po okolnim još uščuvanim kućama, pokazalo se da su ti simpatični i veseli mladi borci članovi glumačke družine XIII proleterske brigade. Oni su u prostoru od Bijeke krajine do Turo-polja i Pokuplja izvodili svoj repertoar. Sada su se pripremali da se pojave na improviziranoj sceni u prostorijama bivšeg Sokolskog doma u Pisarovini.

Na toj prvoj priredbi studenoga 1943. počeo sam neposredno raditi kao scenograf i majstor »rasvjete« u velikoj »gala« priredbi pod upravom tadašnjih redatelja Šime Šimatovića i Jože Gregorina.

Teško je opisati oduševljenje okupljenog naroda u očekivanju predstave. Dvorana, s razbijenim i daskama zatvorenim prozorima, iako prostrana, u tadašnjim uvjetima bila je pretijesna za gledaoce, tako da su sva sjedača i stajača mjesta bila do zadnjeg ispunjena borcima, seljaci- ma iz okolnih sela s djecom, i ponekim psom čuvarom zavučenim pod drvenim klupama. U prvim redovima do pozornice, uzdignute na praznim vinskim bačvama, sjedio je komandni kadar XIII proleterske s komandantom M. Žeželjom na čelu koji je sjedio bez čizama (u čarapama) jer ih je pozajmio za tu večer plesaču trupe za točku »Kazačok«.

Uostalom taj je »Kazačok« u potpunom sastavu sa Šimom Šimatovićem u ulozi Korifeja, završio s klimavih dasaka, zajedno sa čilimima scenskog »horizonta« pod pozornicu, pod koju su se u jednom trenu svi sručili. Publika je taj nepredviđeni efekt pozdravila u salvama smijeha i pljeska. Plesači su u čas bili ponovo na pozornici, izvukavši se između bačava i dovršivši izvođenje prema predviđenom koreografskom programu.

Družina je imala i vrlo popularni i tamošnjem stanovništvu i borcima poznati i omiljeni pjevački zbor, kojim je rukovodio daroviti muzičar gitarista Fumić. Glavne zvijezde bili su tenor zvani Gigli i bas Antonio.

Njihova imena publika je izvikivala, nestrpljiva da čuje njihove sonorne glasove. Družina se u međuvremenu smjestila u bazi Gradac, naselju na samoj obali Kupe, oko dva kilometra nizvodno od Jamnice.

U osamljenoj i napuštenoj kući, čiji su gospodari nestali u ratnim pustošenjima, družina je neumorno do u kasnu noć uvježbavala dramski i muzički repertoar. Dolazili su i odlazili iz te kuće partizani u prolazu,

kuriri što su nedaleko prelazili na desnu obalu Kupe na putu za Kordun, Liku i Bosnu ili obratno za Žumberak i Plješivicu.

Tako je na probama, u prostorijama polutamnim, posutim uz zidove slamom na kojoj je netko spavao, ako je imao noćno dežurstvo ili stražu, bilo uvijek prolazne publike koja je sa zanimanjem pratila recitacije i ponavljanje tekstova.

Neponovljiva je atmosfera onih dana kada ljudi, zaposleni ili dokoni, oboružani u smrznutim šinjelima ili okolni seljaci upadoše usput s rijeke pošto su napojili konje i volove i vraćali se u selo. U tom ambijentu pripremala se buduća osnovna jezgra ansambla koji je 19. ožujka 1944. u podnožju gotskog zabata topuskog srednjovjekovnog samostana svečano proglašen Centralnom kazališnom družinom pri ZAVNOH-u.

U veljači te godine, suglasno s direktivom, ja sam s Jožom Gregorinom iz Topuskog, prešavši Kupu na »kompi« kod Pokupskog, neposredno pred nagli upad čerkeske konjice iz pravca Petrinje koja je napredovala lijevom obalom u debelom snijegu i po oštroj zimi, pošao na ugovoreni sastanak s načelnikom Propodjela ZAVNOH-a drugom M. Ivekovićem. Pretpostavljali smo da ćemo se sresti u Topuskom, sjedištu ZAVNOH-a. U Bučici s onu stranu rijeke saznali smo da je na Kordunu i Baniji nastao pokret i da ćemo sigurno biti prisiljeni ubrzanom maršom slijediti kolonu ZAVNOH-a koja je na putu prema Lici i, možda još i dalje, zbog napredovanja neprijateljskih snaga iz Gline i Karlovca.

Tom prilikom uhvatili smo i prvi kontakt s grupom Banijske družine koja se tih dana našla na prostoru između Gline i Kupe. Teren je bio nesiguran pred ofenzivu, s ubačenim trupama neprijatelja koji su operirali noću upadajući u osamljena, snijegom i zimom zarobljena naselja.

Napredovali smo kroz tešku vlažnu mećavu i visok snijeg preko Vrgin-Mosta, Vojnića i Slunja sve po tragu kuda je dan ili dva prije prošla kolona koju smo trebali dostići. Konačno kad je začelje već izlazilo iz Rakovice prema Plitvicama, dostigosmo drugove koji su nam prenijeli direktive.

»Leteći« sastanak sazvan je, čim smo došli, u jednoj kući na kraju mjesta. Drug Iveković nam je ukratko iznio plan o formiranju jednog jakog ansambla pri ZAVNOH-u, u koji bi ušli osim družine XIII proleteračke još i Banijska te Kalnička družina koje su već primile direktivu a koja će se spojiti i konačno formirati čim se stabilizira ratna situacija na Kordunu i Baniji. Sastanku su prisustvovali Đ. Petrović, Š. Šimato-

vić, J. Gregorin i ja. Gregorin je poslan u Vrbovsko da preuzme za potrebe ZAVNOH-a određene količine papira iz tvornice žigica i tako iskoristi interregnum pred polazak u Topusko. Mi smo usporenim napredovanjem pošli prema Topuskom. Stigavši bez incidenta, iako u nesigurnim okolnostima, odmah smo počeli formirati bazu, nastambe, kuhinju i ostalo za prihvat većeg broja ljudi.

S punomoći foruma pošao sam sredinom ožujka na Pokuplje. U tamošnjem sjedištu OKKPH Žumberak—Pokuplje nisu bili oduševljeni odlukom da se oproste sa svojom kazališnom družinom koja je sada bez odgađanja bila prevedena pod jurisdikciju ZAVNOH-a. Na dvojim seljačkim kolima već 18. ožujka družina je stigla na prenoćište u blizini Gline. Idući dan smo ušli u koloni u Topusko, te izvršili proglašavanje CKD.

Tako je počela scenska aktivnost u Topuskome. Ona obuhvaća niz nastupa, rutinskih i prigodnih, posebno onih u povodu III zasjedanja ZAVNOH-a i I kongresa KR Hrvatske u toku prve polovine 1944. godine. Tjedan dana poslije formiranja CKD-a, tj. 27. ožujka, stiže kalnička grupa glumaca u čijem su sastavu profesionalni glumci Šerment, M. Župan, D. Krča, režiser Flego, Ježić, Lasta, braća Jakšić i drugi.

Tako je s banijskom grupom koja je stigla prije formiran brojni ansambl koji će vrlo brzo pripremati bogat program. Osim drame, balet, recitacije, muzičke programe od zbornog pjevanja do solo klavirskih koncerata, profesionalne kvalitete, u izvedbi prof. Danice Ogrizović-Polak i Stanke Vrinjanin.

Osim standardnih već prikazivanih i ponovno obnovljenih predstava kao što su »Dosta je čekanja« J. Gregorina, kulminaciju su dostigle realizacije poput »Rodoljubaca« S. Popovića u režiji Đ. Petrovića, prikazanih u besprijekornom mizanscenu i bogato opremljenoj kostimeriji. Veliku popularnost stekla je izvedba recitala Ive Čaće pod nazivom »Zmija u procijepu« koju je živo i impresivno interpretirao M. Šerment.

Tehnički i stilski značajno izvedena je »Dolazi Crvena armija« u režiji i koreografiji Flega.

Scenografski je ta zbarska recitacija prikazana u konstruktivističkom mizanscenu, s koloristički jakim kontrastima i čistim arhitektonskim oblicima. U završnom prizoru na scenu ulazi grupa glumaca koja se pojavila na dnu gledališta i pošavši kroz publiku stupila na pozornicu, što je tada bio efekat bez presedana. Formalno je ta inscenacija i režija bila konkretni primjer kako probiti dotadašnju scensku konvenciju.

Tadašnji razgovori o razvoju umjetničkih disciplina, u slobodi koja je bila tako blizu, obavezno su tražili odgovore na pitanje formalnih inovacija kao izraz revolucije na planu umjetnosti.

Nerealno bi bilo očekivati da je u tom nastojanju već tada bilo značajnih rezultata.

Ipak valja istaći da je u to vrijeme zamišljeno i izvedeno grafičko djelo kao što je »Jama« I. Gorana Kovačića, čija je pojava formalno djelovala toliko avangardistički da je izazvala negativne reperkusije dugo poslije objavljivanja u štampi pedesetih godina od strane ždanovski orijentirane kritike.

Razmišljanja o scenskoj djelatnosti u toku NOB-a uopće, a napose onog perioda u Topuskom 1944, iz današnje perspektive uvjerljivo pokazuju da su tada bili nerijetko ostvareni ideali multivalentnih različitih umjetničkih medija. Oni su stvoreni u rudimentima, ali u tim razmjerima oni dovoljno dokazuju težnje jedne generacije aktivno angažirane i bezrezervno predane ostvarenju ideala—trijumfu revolucije, oslobođanju od nacionalnog i socijalnog porobljavanja i nastojanju da se, iako u skućenim tehničkim okolnostima, dade autentični izraz umjetnosti kao agitacionoj funkciji, kojoj je u njenim najuspjelijim ostvarenjima formalna komponenta bila na visini ambicioznih zahtjeva.

Te ambicije bile su i implicite objavljene u programima I kongresa kulturnih radnika u Topuskom. One obuhvaćaju istovremeno scensku umjetnost, kao i onu likovnu. U vrhunskim ostvarenjima te su discipline kročile korak dalje od onoga što smo u četrdesetim godinama vidjeli u realizaciji jednog Ljube Babića i Branka Gavelle neposredno pred rat. U decenijima koji su slijedili davno naslućeni rudimenti dobit će svoju dorečenu formulaciju na našim kazališnim scenama i u likovnim ostvarenjima pa to ukazuje na fenomen ne samo darovitosti nego i dalekovidnosti jednog pokoljenja koje nije zbog toga bilo lišeno brojnih iskušenja.